

SPLOŠNOIZOBRAŽEVALNA KNJIŽNICA IN UPORABNIKI V TRETJEM ŽIVLJENJSKEM OBDOBJU

Darja Kramberger, Maribor

UDK 027:374.7-053.9

Povzetek

Z naraščanjem števila starejših ljudi in podaljševanjem življenjskega obdobja po upokojitvi - tretjega življenjskega obdobja - se pojavlja več uporabnikov iz njihovih vrst tudi v knjižnicah, s tem pa se odpirajo zlasti v splošnoizobraževalnih knjižnicah nova delovna področja. Kot izobraževalne ustanove v najširšem smislu besede prevzamejo naloge v doživljenjskem izobraževanju, vanj vključujejo tudi starejše (seniorje) in s svojimi programi v okviru univerze za tretje življenjsko obdobje bistveno obogatijo ponudbo in razširijo možnosti neformalnega izobraževanja. Programi za starejše se po vsebini ne razlikujejo od izobraževanja odraslih nasploh, metode dela pa so prilagojene specifičnostim, ki jih prinaša tretje življenjsko obdobje.

Za tako delo potrebujejo knjižničarji dodatna znanja, zato naj bi izobraževanje knjižničnega osebja obsegalo tudi študij strokovne literature s področja andragogike in gerontologije.

Za konkretnjšo predstavo, kaj naj bi zajeli v programe, navajam nekaj predlogov.

UDC 027:374.7-053.9

Summary

The population of aged library users increases with the growing number of elderly people and prolonged life period after retirement. So, new aspects of library work emerge. Libraries as educational institutions in the broadest sense take over tasks in permanent education. The population of aged persons is included in this form of education. Within the frame of these activities public libraries act in connection with the third life period university, for they enrich and amplify the informal educational opportunities. Working methods are adjusted to aged people.

For such a work librarians need additional skills, so their professional training should embrace the study of andragogical and gerontological literature as well.

Gibalo napredka vsake knjižnice je njena živahna odzivnost na družbena dogajanja, na potrebe okolja, v katerem deluje, "seizmografsko" občutljivo zaznavanje premikov v strukturi prebivalcev in s tem povezano dinamično iskanje novih in raznovrstnih oblik dela z uporabniki.

V dejavnem razmerju do svojih uporabnikov knjižnica trajno prilagaja svojo dejavnost njihovim potrebam in interesom, v svojem okolju pa prevzema iniciativno ter s svojo ponudbo prebuja interese in potrebe prebivalcev za kulturne in intelektualne aktivnosti ter tako pridobiva nove uporabnike.

Glede na starostno strukturo prebivalcev so slovenske splošnoizobraževalne knjižnice doslej prednostno usmerile delo na svoje uporabnike. Sistematično so razvile in utemeljile dejavnosti za otroke in izvajajo z njimi najrazličnejše oblike dela z obeh prej navedenih vidikov: zadovoljevanje njihovih interesov in pridobivanje novih uporabnikov. Za mlade bralce se je ta dejavnost iz osrednje Pionirske knjižnice v Ljubljani razširila po vsej knjižnični mreži in se prilagajala krajevnim razmeram in možnostim posameznih knjižnic. Za nadaljnji razvoj te dejavnosti je bistven odnos knjižničarjev do nje, zavestno jo sprejemajo in jo prepričano izvajajo.

V primerjavi s službo za mlade bralce pri delu z odraslimi uporabniki v knjižnicah ni take sistematičnosti in metodične dodelanosti. Velike naloge čakajo knjižnice v oblikovanju programov in oblik dela z odraslimi, da bi prispevale svoj delež pri doživljenjskem izobraževanju odraslih in kot izobraževalni center ponudile odraslim zanimive neformalne možnosti izobraževanja in samoizobraževanja, in sicer diferencirane za različne skupine odraslih, ki se oblikujejo glede na starost, izobrazbeno raven in poklicno usmeritev.

Glede izobraževanja starejših, to je tistega dela prebivalstva, ki ni več zaposlen, temveč preživlja čas po upokojitvi, ki ga strokovno označujejo kot tretje življenjsko obdobje, pa so knjižnice šele na izhodiščni točki. Moj namen je usmeriti pozornost na ta segment odrasle populacije, ki jo je treba bolje spoznati in se zavedati njenih posebnosti. Problematika starejših je vedno bolj aktualna, zato kaže razmisliti o funkciji knjižnice pri delu z njimi. Pri tem se moramo nasloniti na dognanja dveh ved, ki se ukvarjata s starejšimi, to sta gerontologija in andragogika.

Aktivno staranje

Za dvajseto stoletje so značilne velike spremembe v populacijski sestavi. V drugi polovici stoletja je v svetovnem okviru izredno naraslo število starejših ljudi. Povprečna življenjska doba se je povzpela precej nad 70 let in se še vedno vzpenja. Spremenila se je populacijska piramida, v kateri zavzemajo

starejši vedno večji obseg. Ta razvoj je nasledek izboljšanih življenjskih razmer in izrednega napredka socialnomedicinskih znanosti. Vedno več strokovnjakov se ukvarja s problematiko tega obdobja, številne so raziskave o staranju, narasla je strokovna literatura o starejših. Vse to nam je v veliko oporo, ko se v knjižnicah lotevamo dela z njimi. Za naše potrebe povzemamo temeljne ugotovitve, ki nas bodo usmerjale pri iskanju vloge knjižnice pri delu z uporabniki v tretjem življenjskem obdobju.

Andragogi opredeljujejo obdobje, ki nastopi v človekovem življenju, ko zapusti delovno profesionalno aktivnost in se upokoji, kot tretje življenjsko obdobje. V Predgovoru k publikaciji *Izobraževanje starejših v Franciji* dr. Ana Krajnc opredeljuje življenjska obdobja: "Industrijska doba je razdelila življenje ljudi v tri različna obdobja:

- prvo življenjsko obdobje ali čas šolanja, ki lahko traja do 19. ali celo 25. leta starosti,
- drugo življenjsko obdobje ali obdobje zaposlitve in poklicnega udejstvovanja ter oblikovanja lastne družine, to traja naslednjih 25 do 40 let življenja, in
- tretje življenjsko obdobje ali obdobje upokojitve oz. obdobje starejših odraslih (od 45. leta starosti dalje).

Pri invalidskih upokojitvah se tretje življenjsko obdobje začne že zelo zgodaj, kmalu po 40. letu starosti."

Obdobje po upokojitvi lahko pomeni velik prostor svobode, prinese olajšanje od delovnih naporov, sprostitev od obveznosti in najraznovrstnejših omejitev ter obilico neizkoriščenega časa, hkrati pa tudi številne osebne in zdravstvene probleme. Čas po upokojitvi je za marsikoga zelo boleč, zlasti nepripravljeni ljudje se ne znajdejo, zapadejo v depresije, zlomijo jih bolezni.

Za kvaliteto življenja starejših je potrebna širša družbena skrb na različnih ravneh. Spremeniti je treba gledanje na starejše, saj postajajo vse večji del prebivalstva, ki ga po njegovih sposobnostih in znanju nikakor ni dopustno potisniti na družbeni rob. V razvitih družbah se zavedajo neizrabljenega potenciala tega dela prebivalstva in se zanj vedno bolj zavzemajo. Pripravljajo programe za pravočasno pripravo na upokojitev, nato pa programe za doživljenjsko izobraževanje starejših, starejših odraslih ali seniorjev, kot jih različno poimenujejo. Osnovna usmeritev je odpiranje možnosti, da si odrasli sami pomagajo v tem obdobju, se usposablajo za samostojno premagovanje težav, ki jih to obdobje prinaša s seboj. Rešitev je samo v aktivnem staranju, zato Ana Krajnc v nadaljevanju prej citiranega Predgovora poudarja: "Po upokojitvi mora človek razviti nove stalnejše aktivnosti, s katerimi se bo lahko samopotrjeval in samouresničeval. Iz teh bo črpal svoje samopoštovanje in mnenje o lastni veljavi med ljudmi. Dejavnosti ga ponovno povežejo s socialnimi skupinami in tako pripomorejo h kvalitetnemu življenju." Izobraževanje v tretjem življenjskem obdobju postaja neizogibnost

sodobne civilizacije (S. Medić), kajti izobraževanje je socialni odnos in komunikacija (A. Krajnc).

Izobraževanje v tem obdobju je vitalnega pomena, ker preprečuje prezgodnje propadanje in upočasni involucijske procese. Sposobnosti za učenje pri starejših v ugodnih razmerah niso nič zmanjšane, ljudje se v tem obdobju učijo motivirano, ker utegnejo pridobivati znanja na področjih, za katera v času zaposlitve niso imeli časa, učenje pomeni lahko tudi uresničitev doslej neizpoljenih želja. Glede vsebine izobraževanja se ta skupina uporabnikov temeljno ne razlikuje od drugih odraslih uporabnikov, vendar je treba upoštevati ovire, ki nastanejo s starostjo in imajo svoje korenine v okolju ali v osebi sami: pojmovanje, da so starejši neučinkoviti, nesposobni za učenje, občutek izoliranosti, diskriminacije, nadalje bolezni, telesne in duševne ovire. Z več znanja se izboljša prilagodljivost življenjskim okoliščinam. Da bi dali netivo za lastno ustvarjalnost, je treba doživljenjsko izobraževanje primerno organizirati.

Neposredno družbeno skrb za zadovoljevanje izobraževalnih potreb starejših se lahko pokaže in realizira na več načinov.

Med najbolj uveljavljenimi ustanovami v vseh evropskih deželah in v Ameriki so univerze za tretje življenjsko obdobje. Zelo različne glede ciljev, organizacije in vsebine dela so povezane z osnovno idejo o potrebi in smotnosti družbenega organiziranja izobraževanja starejših. Gibanja za organizirano pripravo na aktiven način življenja v starosti so se začela že v petdesetih letih. Zamisel o odpiranju univerz za starejše odrasle je nastala v Franciji, kjer so leta 1973 ustanovili prvo Univerzo za tretje življenjsko obdobje, nato se je gibanje razširilo po Evropi in pridobilo navdušence.

V Sloveniji so leta 1986 na pobudo Filozofske fakultete in Andragoškega društva Slovenije ustanovili v Ljubljani Univerzo za tretje življenjsko obdobje. Sredstva javnega obveščanja so takrat dobro informirala o nastanku te potrebne in koristne ustanove. Sledile so ji univerze v Mariboru, Velenju, Slovenj Gradcu, Kranju in poskusi še drugod.

Nosilke univerze za tretje življenjsko obdobje so večinoma delavske univerze. Delo poteka v kroških za razna interesna področja, vodijo jih mentorji, skupine pa imajo iz vrst udeležencev tudi animatorje, ki so odgovorni za skupino in prevzamejo organizacijske naloge. Pravijo jim dobri duh skupine, za animatorja je to častna vloga.

Univerzi za tretje življenjsko obdobje se s svojo ponudbo pridružujejo ali se vanjo vključujejo razne ustanove, ki s svojimi programi bogatijo ponudbo. Iz raziskave Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju je razvidno, da se starejši raje vključujejo v programe neformalnega izobraževanja in v

splošnejše programe. Take programe pripravljajo društva in klubi, poglobljeno pa jih lahko pripravijo tudi kulturne ustanove, zlasti knjižnice.

Izziv knjižnicam

V Manifestu o javnih knjižnicah iz leta 1972, ki ga je IFLA predložila knjižnicam, je o ostarelih zapisano: "Skrb za ostarele in vse prizadete ljudi je vedno večja. Javna knjižnica lahko na različne načine olajša problem ostarelih ter duševno in telesno prizadetih." V Standardih za javne knjižnice, ki jih je IFLA sprejela istega leta, najdemo ostarele med posebnimi skupinami uporabnikov v povezavi s prizadetimi ali na dom privezanimi bralci, bralci v bolnišnicah, in sicer tiste ostarele, ki so zbrani v dnevni zavetiščih, klubih in domovih za starejše ljudi. Standardi govorijo le o knjižni zalogi za potrebe teh ustanov. V Manifestu je najti še namig, da se javna knjižnica med drugim povezuje z ustanovami za izobraževanje odraslih.

V teh dokumentih so starejši potisnjeni popolnoma na obrobje, identificirani so z ljudmi, ki potrebujejo socialno pomoč v najožjem smislu besede. Videli smo, da so se v času nastanka teh dokumentov pogledi na starejše že precej spremenili, samo leto kasneje je nastala prva univerza za tretje življenjsko obdobje.

V 70 - ih letih so se v razvitih deželah knjižnice že začele zavedati novega položaja in se ravnati po splošnem dejavnostnem principu socialne pedagogike, da je treba starejšim dajati pomoč za samopomoč (G. Abel - Oberhofer: Hilfe zur Selbsthilfe). Med socialnimi in kulturnimi ustanovami prav knjižnice lahko uresničujejo tako pomoč, saj starejšim uporabnikom posredujejo literaturo in informacije, ki jih resnično potrebujejo za obvladanje svojega položaja.

Ameriško združenje knjižnic (ALA) je že v 70 - ih letih v svojem oddelku za izobraževanje odraslih odločilo, da preskusi delo knjižnic s starejšimi in dožene potrebe teh uporabnikov. Na podlagi raziskave so ugotovili, da potrebujejo starejši vendar neke posebne storitve, zato so izdelali specialne norme in smernice, oblikovali za ciljne skupine naslovnikov prirojene anotirane sezname knjig, bibliotekarsko združenje pa je doseglo, da je bilo to področje knjižničarskih storitev zakonsko podprto. Raziskave bralnih interesov starejših so sicer pokazale, da so njihovi interesi prav tako raznovrstni kot v drugih starostnih skupinah, da pa so nekatere teme imele pri starejših prednost: na primer knjige o dogajanjih v času njihove mladosti, biografije osebnosti iz tistih časov, domoznanska literatura.

Ameriške javne knjižnice so na podlagi teh prizadevanj dobile sredstva za izvedbo posebnih projektov, tako da so izpopolnjevale svoje knjižnične

fonde z literaturo za področja, ki starejše posebej zanimajo: o zdravju, prehrani, dohodkih i.p.d., s knjigami z večjim tiskom ter s kasetami. Popularne so bile prireditve s pogovori, skupno branje, predvajanje filmov (J.De-
ligdisch).

Knjižnice v svetu so se že izkazale kot primerne ustanove za organiziranje dejavnosti za starejše uporabnike, potrebno pa je izdelati celovito strategijo izobraževanja odraslih v knjižnici, znotraj tega pa še posebej za uporabnike v tretjem življenjskem obdobju.

Za slovenske knjižnice je pomenljiv podatek, da je bilo v Sloveniji konec leta 1991 več kot 400.000 upokoјencev, vseh starejših ljudi pa še več. Slovenci smo po povprečni starosti prebivalstva star narod, v socialnem in zdravstvem varstvu starejših ljudi pa imamo najdaljšo tradicijo. Bolj intenzivno je torej treba poskrbeti še za njihovo kulturno in izobraževalno udejstvovanje.

Upokoјenci so bili v slovenskih knjižnicah doslej deležni posebne pozornosti predvsem pri plačevanju članarine, ki je zanje nižja. Kaj več o njihovih potrebah v knjižnicah nismo sistematično razglabljali. Zavedamo se njihove navzočnosti v čitalnicah, kamor nekateri prav zvesto prihajajo in iz periodik dobivajo sveže informacije. Ker imajo več časa za branje, se njihova navezanost na knjižnico pogloblja. Precej upokoјencev iz lastne pobude prihaja na prireditve za odrasle uporabnike, ki jih organizirajo knjižnice.

Treba je narediti še korak naprej v socialnem in izobraževalnem smislu: knjižnica kot stičišče raznih področij človekovih interesov, kot posredovalka in usmerjevalka znanja naj bi postala privlačna točka druženja, ki je posebno pomembna življenjska komponenta in poživljajoča protiutež odtujenosti zlasti v mestih, ter spodbujevalka duševne aktivnosti. Pri delu v skupinah ali študijskih krožkih, kot jih imenujejo na univerzi za tretje življenjsko obdobje, ki se sestajajo v knjižničnih prostorih, udeleženci neposredno uporabljajo knjižnično gradivo, knjižnični prostor s svojo urejenostjo vpliva na njihovo zbranost in večja dovezetnost za sprejemanje novih vsebin.

Srečanja v knjižničnih prostorih jim pod vodstvom mentorjev omogočajo, da uporabijo svoje znanje, ga dopolnjujejo in poglobljajo, v druženju z ljudmi sorodnih interesov dobivajo pobude za lastno dejavnost in ohranjajo svoje sposobnosti, tako da sami prispevajo h kvaliteti svojega življenja in celo svoje okolice.

Knjižnica z njej lastnimi oblikami in metodami dela lahko bistveno obogati ponudbo neformalnega izobraževanja in povečuje možnosti izbire udeležencev, svobodno odločanje je že prva motivacija.

V zvezi z izobraževanjem starejših ima knjižnica vrsto nalog:

1. Sistematično zbira strokovno literaturo o staranju, starosti, starejših (andragoška, ustrezna medicinska) in jo predstavlja zainteresiranemu uporabnikom.
2. Raziskuje interese starejših v svojem okolju, analizira vpis in obisk upokojencev v knjižnici, pripravlja ankete za potencialne uporabnike.
3. Izdela program izobraževanja in ga dopolnjuje.
4. Izvaja program in spremlja obisk ter odzivnost udeležencev.
5. Izobražuje knjižnično osebje.

Knjižnično osebje potrebuje za delo s starejšimi vedenja iz socialne gerontologije in andragogike, seznanitev s strokovno literaturo s teh področij bi morala biti del njegovega strokovnega izobraževanja. Namen tega izobraževanja je razviti sposobnost knjižničarjev za vživetje v probleme, ki tarejo starejše, za spoznavanje njihovega doživljanja sveta in okolja ter ugotavljanja njihovih zmožnosti za sprejemanje novih vsebin, da bi z znanjem in občutljivostjo opravljali delo na tem področju, da bi bila njihova pomoč za samopomoč diskretna in obzirno usmerjevalna.

Tovrstno izobraževanje bi se skladalo s tisto usmeritvijo v svetu, po kateri je za vse generacije koristno, če med seboj sodelujejo, se spoznavajo, poglobljajo medsebojno razumevanje in odpravljajo predsodke druga o drugi. V Ameriki že od leta 1978 obstaja združenje Generations Together, ki razvija tak koncept delovanja (S. Pongrac).

6. Večje knjižnice naj bi imele posebej usposobljenega bibliotekarja, ki bi se specializiral za delo na tem področju, razvijal metode knjižničnega dela s starejšimi, načrtoval in pripravljaval dejavnosti, dajal informacije knjižničarjem in jih v okviru matičnosti usposabljal, izdeloval programe, ki bi jih bilo možno izvajati tudi v manjših knjižnicah.

7. Pri organiziranju oblik dela s starejšimi je najsmotrnejše povezovanje z univerzo za tretje življenjsko obdobje, knjižnica se včlani v univerzo in v njenem okviru usklajeno z drugimi področji samostojno organizira v skladu s svojimi cilji programe neformalnega izobraževanja. Če univerze za tretje življenjsko obdobje v bližini ni, naj bo knjižnica pobudnica za njen nastanek.

Nosilke univerze za tretje življenjsko obdobje so večinoma delavske univerze (svetovalno izobraževalni centri in podobno). Naloge nosilca so naslednje: razvija mrežo sodelujočih organizacij in predavateljev, oblikuje celovit stro-

kovni tim, v katerega se vključuje bibliotekar, odgovoren za razvijanje tega področja v knjižnici, skrbi za programe, usklajuje delo, opravlja razvojne razčlembе.

Obe ustanovi medsebojno seznanjata potencialne "študente" in jih motivirata, objavljata program univerze za tretje življenjsko obdobje v svojih prostorih in se dogovarjata o skupnih akcijah. O svojih dejavnostih naj bi informirali tudi prek drušev upokojencev.

Za čimboljši pretok potrebnih informacij za usklajeno delo bi kazalo tudi, da se knjižnice kolektivno včlanijo tudi v Andragoško društvo Slovenije in najtesneje sodelujejo z novo Ustanovljenim Andragoškim centrom republike Slovenije.

8. Financiranje dejavnosti za starejše v naši državi ni urejeno, delavske univerze za organizacijo univerz za tretje življenjsko obdobje ne dobijo sredstev in opravljajo to dejavnost volontersko, udeleženci pa plačujejo simbolične zneske. Problem financiranja ostaja odprt tudi v knjižnicah. Šibkejši gospodarski položaj upokojencev je še posebna motivacija, da jim knjižnica omogoči dostopnost ne samo do knjig, temveč tudi do komunikacijskih dejavnosti. Knjižnice bi potrebna sredstva morale dobiti v okviru razvojnih programov za izobraževanje odraslih, zanje pa se bodo lahko potegovalе predvsem s skupno akcijo vseh SIK, ki delujejo na tem področju. V razvitih deželah države financirajo dejavnosti za starejše, saj so čimbolj izobraženi in razgledani starejši tem manj potrebni posebnih podpor, medicinske oskrbe in socialne pomoči.

Ščepec predlogov

1. Knjižnica bi za začetek svojega dela na tem področju lahko svoje izobraževalne programe razpoznavno ponudila pod skupnim motom, ki bi se lahko glasil takole: Nihče ne ubeži starosti, a vsakdo si jo lahko s knjigo olajša.

2. Začetni program naj bi vseboval raznovrstne in bolj splošne teme, postopoma pa bi med obiskovalci ugotavljali njihove želje in sprejemali pobude za bodoče študijske krožke.

3. Srečanja naj bi bila redno enkrat mesečno, vsak mesec na isti dan in uro, na primer redno prvi četrtek v mesecu ob 10. uri. Čas predvidimo glede na časovne razmere in prostorske možnosti v knjižnici. Če je za celo sezono dogovorjen stalen čas srečanj, niso potrebna posebna vabila za vsako srečanje posebej, kar poceni dejavnost. K privlačnim in kakovostnim programom bodo zainteresirani na lastno pobudo prihajali redno.

4. Sezona srečanj bo predvidoma od oktobra do maja, program bi moral biti izdelan za nekaj mesecev naprej, najboljše pa kar za celo sezono. Knjižničarji seznanjajo potencialne obiskovalce knjižnice s programom individualno, udeleženci pa glede na program tudi sami vabijo svoje znance.

5. Prostor za srečanja: vsekakor v knjižnici iz razlogov, ki smo jih navedli. V mestih s knjižnično mrežo ni potrebno, da se dogaja v osrednji knjižnici, temveč izberemo enoto, v katere okolišu je več starejših (določeni mestni predeli starijo). V manjših enotah, ki niso odprte vsak dan, je ustrezen čas za srečanja v dneh, ko knjižnica ni odprta za javnost (zaupajmo skrb za prostor animatorju).

6. Nekaj vsebinskih predlogov:

- predstavitev leposlovnih del, ob katerih udeleženci obujajo čase, ki so jih sami doživeli (na primer knjižna zbirka Sledi), pogovori z avtorji teh del ali spodbuda za obujanje lastnih spominov
- domoznanska literatura kot izziv udeležencem, da pokažejo svojo lastno poznavanje okolja, v katerem živijo, njihovo razmišljanje o njem, pridobimo morda kakšne njihove zapiske, ki jih objavimo v knjižničnem glasilu ali posredujemo kakšni drugi publikaciji
- predavanja z raznih strokovnih področij, ki jih pripravijo povabljeni predavatelji ali pa udeleženci sami
- udeleženci bodo prav posebej motivirani, če bodo skupaj pripravili v knjižnici razstavo, če bodo samostojno zbirali gradivo, razstavili tudi zanimivosti iz lastnih knjižnic in domačih arhivov
- priprava za obiske drugih ustanov s pomočjo ustrezne literature.

7. Rezultat rednega sestajanja naj bi bila ekskurzija ob koncu sezone, za katero se udeleženci študijskega krožka posebej pripravijo in posamezniki dobijo določene naloge (nekdo o arhitekturi, drugi o zgodovini krajev, znamenitostih ipd.) ter tako sodeluje več oseb z različnimi dopolnjujočimi se znanji. Če jo priredimo skupaj z delavsko univerzo ali društvom upokojenec, bodo imeli naši "vodniki" med udeleženci ekskurzije zanesljivo hvaležne poslušalce.

Čim bolj bodo programi spodbujali udeležence k samostojnosti in krepili njihovo samozavest, tem več predlogov bomo dobivali od njih samih, tako bodo sooblikovali dejavnosti in dobivali netivo za lastno ustvarjalnost. Naj bi to knjižnicam v čim večji meri uspelo!

Literatura

- Abel - Oberhofer, Gertraud: Probleme der Definition sozialer Bibliotheksarbeit. - BuB 31 (1979)5, 426- 432
- Accetto, Bojan: Starost in staranje. - Ljubljana, 1987
- Deligdisch, Jekutiel: Zur sozialen Bibliotheksarbeit im internationalen Bereich (fotokopija članka v Mariborski knjižnici iz nedokumentirane publikacije)
- Izobraževanje starejših v Franciji. Poročilo za četrto mednarodno konferenco o izobraževanju odraslih 1985. - Ljubljana, 1989. - Str.7 - 11
Ana Krajnc: Predgovor
- Jelenc, Zoran: Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju. - Ljubljana, 1989
- Nenadić, Željka: Obrazovne aktivnosti osoba u trećoj životnoj dobi u SR Nemačkoj. - Andragogija, 35(1989)10 - 12, 319 - 324
- Pongrac, Silvije: Obrazovanje za penzioniranje i život u trećoj dobi. - Andragogija, 36(1990)4 - 6, 187 - 193
- Požarnik, Hubert: Umetnost staranja. Leta, predsodki, dejstva. - Ljubljana, 1981
- Standardi za javne knjižnice. - Ljubljana 1975
- Stoppard, Miriam: Življenje po petdesetem. Ljubljana 1990. - Str. 346 - 353
Marinka Kremžar: Knjigi na pot med slovenske bralce

Eno zadnjih spodbud za pisanje tega prispevka sem dobila na uvodnem dnevu, ki ga je na začetku delovnega leta Univerze za tretje življenjsko obdobje oktobra 1991 pripravila Delavska univerza Maribor. Poslušali smo predavanje pobudnice in raziskovalke izobraževanja odraslih dr. Ane Krajnc o problematiki starejših, mentorji in slušatelji pa so predstavili delovanje univerze za tretje življenjsko obdobje. Za pomoč pri zbiranju gradiva se zahvaljujem Brigiti Kisner in Ivani Žolger.